

Бранко Тошовић

ИСТОРИЗМИ И ЈЕЗИЧКА СТИЛИЗАЦИЈА
(На материјалу романа „Петар Први” А. Н. Толстоја)

МАТИЦА СРПСКА

Прештампано

из Зборника Матице српске за славистику
број 26/1984.

Бранко Тошовић

ИСТОРИЗМИ И ЈЕЗИЧКА СТИЛИЗАЦИЈА

(На материјалу романа „Петар Први“ А. Н. Толстоја)

Ако пођемо од познате чињенице да се књижевно дјело састоји од садржинске и обликовне компоненте, јасно ће нам бити да дилеме око тога како ова два елемента спојити имају суштински карактер. На који начин изразити своју мисао, како језички представити свога јунака, колико у казивање уносити туђ говор — то су питања која се постављају и које сваки писац рјешава на различит начин. У историји књижевности, наше и стране, писци су налазили оригиналне путеве и примјењивали све могуће умјетничке поступке да би изразили своју идејну замисао, један од таквих поступака познат је под називом *стилизиција*.¹

Умјетничким поступком стилизације у књижевноумјетничком тексту писци опонашају неку језичку реализацију, односно опонашају типичне елементе одређеног стила. Разумљиво је да усљед стилске разноврсности и сама стилизација има мноштво варијаната, тако да можемо говорити о читавом систему стилизације. Јер сваки роман, свака епоха, сваки аутор доноси са собом нешто ново, нешто своје.

Рецимо, у историјским романима догађаји се често описују језиком који је сличан језику дате епохе, па тада говоримо о *историјској стилизацији*. Помоћу ње писци дочаравају нешто из прошлости нама у садашњости изабраним и најтипичнијим елементима говора који се стилизује. Она представља начин лакшег оживљавања прошлости, њоме се ствара историјска патина, колорит времена.

У руској и совјетској књижевности постоји веома много књижевних дјела у којима је примјењивана историјска стилизација. Почев од прве половине XIX стољећа, када се појављују прва дјела са историјском тематиком (у правом смислу ријечи) па све до данас многи су писци стилизованим језиком казивали о минулим епохама и догађајима. Споменимо само Риљејева, Муравјова, Кихелбекера, Пушкина, Лава Толстоја, Гогоља и многе друге. Овдје намјерно издвајамо Алексеја Н. Толстоја² и то из три разлога: прво, што је аутор низа историјских дјела у којима примјењује стилизацију; друго, што је његов *Петар Први*,³ по мишљењу многих стручњака, ако не нај-

¹ Опширније о томе: Бранко Тошовић, *Стилизација*, Књижевна историја, XII, 45. 1979, 91—127.

² Родио се 1883, а умро је 1945. године. Аутор је низа приповиједака и романа. Његова су најпознатија дјела *Хождение по мукам* и *Петр Первый*.

³ Први дио романа *Петар Први* објављен је 1930, други 1934, а трећи је писан у вријеме отаџбинског рата и остао је недовршен. Роман укупно има око 700 страна.

бољи а оно један од најбољих историјских романа у руској књижевности; треће, што је у том роману посебан стилизациони поступак, који може послужити као образац.

У Петру Првом проблем историјске стилизације веома је интересантан. Нека кључна питања језика и стила овога романа у директној су вези са стилизационим поступком, његовим обимом и квалитетом. За самог Толстоја велики је проблем био како језички обрадити далеку епоху, што је ријешено на тај начин да је дао мозаички објективну умјетничку слику језика Петрова доба. Кажемо умјетничку слику због тога што се реална није ни могла створити, јер је голем раскорак између језика XVIII и XX вијека, а чак да се и покушало, језичка баријера и неразумијевање спријечили би постизање основнога циља. Тако смо у овоме роману представу о језику епохе Петра Великога добили једним разумљивим, стилизованим језиком. Стога у дјелу не треба тражити неки документарни језички реализам — то није прави језик онога доба, него је то његова стилизована варијанта која довољно показује како се писало и говорило крајем XVII и почетком XVIII вијека.

У историјској стилизацији Петра Првог⁴ основно средство јесу застарјеле ријечи, тј. оне што су биле карактеристичне за језички израз тога доба. То је сасвим разумљиво. Међутим, застарјеле ријечи (или архаичне; из даљег излагања биће разумљиво зашто смо се определијели за овакав израз) не представљају јединствену цјелину, јер се дијеле на двије доста различите групе:

1. ријечи које означавају нестале историјске појаве, предмете, особине и сл. Те се ријечи у литератури обично називају историзми⁵ и оне немају синонима у савременом језику;

2. застарјеле ријечи које у савременом језику имају одговарајући синоним, и оне се најчешће називају архаизми.

Оба дијела чине пасивни лексички слој савременог језика. Треба напоменути да доста аутора у анализи застарјеле лексике или стилизације на лексичком нивоу не праве никакву подјелу, него све ријечи овакве врсте разматрају као јединствену цјелину. При томе се, и за историзам, и за архаизам користе само једним термином, обично термином „архаизам” (33, 94), мада неки употребљавају неутралне називе „застарјела” или „архаична” лексика (19, 57).

Наш циљ није да дамо цјеловиту анализу архаичне лексике употребљене у Петру Првом (у том случају тема би требало да гласи: „Застарјела лексика у Петру Првом...”), нити желимо да наше про-

⁴ Подробије: Бранко Тошовић, *Стилизације језика у роману „Петар Први” А. Н. Толстоја и њихов одраз у нашем преводу*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву (у штампи); Бранко Тошовић, *Црквенословенизам као елемент историјске стилизације у роману А. Н. Толстоја „Петар Први”*, Прилози проучавању језика, књ. 15, Нови Сад 1979, 33—55, Бранко Тошовић, *Руски архаизам као елемент историјске стилизације у роману „Петар Први” А. Н. Толстоја* (на примјеру ријечи које означавају простор и просторије), Филолошки преглед, Београд (у штампи).

⁵ Неки аутори дају своје називе: „исторические слова” (8, 4), „старинные названия” (4, 534), „архаизмы-слова” (1, 100), „Материальные архаизмы” (2, 76) итд.

учавање буде чисто лексиколошко (већ стилистичко!) и да се сведе на обичну систематизацију и статистичку табеларизацију, него ћемо настојати да дамо анализу онога што чини историјску стилизацију у дјелу, при чему ћемо посебну пажњу поклонити општим законитостима стилизационог поступка у лексике, мотивацији употребе застарјеле лексике, а посебно њеној стилској функцији. У вези с тим одмах се поставља једно суштинско питање, које нас је и навело да подијелимо застарјелу лексику на два дијела (историзме и архаизме): да ли историзми улазе у састав историјске стилизације?

То питање у литератури којом ми располажемо нигдје није разматрано, већ се само узгред спомињало, најчешће у склопу других анализа, и то веома скромно. Неки аутори који су се овом проблематиком бавили, као на примјер Лапин (9), уопште нису ставили у сумњу употребу историзама у стилизацији. Међутим, нама разграничење изгледа оправданим и битним, јер је овдје и садржана основна дилема: како извршити анализу лексике у стилизацији а не упасти у грешку и стилизацију разматрати као лексиколошку категорију, а не стилистичку. Да проучавање не бисмо свели на обичну класификацију застарјеле лексике и у стилизацију убројили, макар и несвјесно, и оно што није стилизација, поћи ћемо управо од наведенога разграничења.

Које су главне карактеристике историзма? Укратко, то су ове:

а) Историзми су ријечи „које називају предмете несталог живота, старе културе, ствари и појаве везане за економију прошлости, старе друштвено-политичке односе...” (36, 102), дакле, ријечи које су изашле из употребе зато што су ишчезле појаве и појмови њима означени.

б) Немају синонима у савременом језику и представљају једине називе за нестале појмове.

ц) Могу бити из далеких и ближих епоха.

д) Спадају у пасивни лексички фонд савременог језика и употреба им је строго мотивисана.

е) Користе се као термини у науци, па их неки стога називају „старинные термины” (4, 550), „термины изображаемой эпохи” (4, 557), „официальные и специальные термины” (4, 559), „историко-бытовые термины” (4, 561), „древнерусские термины” (4, 562.)

ф) Углавном се примјењује у стручној, посебно историјској литератури, а од стилова највише у научном и књижевноумјетничком.

г) Употребљавају се када се говори о нечему из прошлости. Они су „...престали да се употребљавају у реалној стварности, а употребљавају се зато да се да животност прошлој епохи...” (5, 127K128).

х) Постоје различита мишљења о њиховој функцији у књижевном дјелу. Галкина-Федорук сматра да „умјетници користе историзме, као и другу врсту застарјелих ријечи — архаизме, у три функције: за стварање високог стила, за снижавање стила и за карактеристику епохе” (5, 127—128). Сенкевич наводи следеће функције: „...средство за стварање свечаног стила, средство за снижавање

стила, социјална језичка карактеристика, средство за стварање комичног и сатиричног ефекта... за репродукцију историчке ситуације" (21, 60). По Гвоздевљевој мишљењу, „они се и користе као термини науке или као средство за стварање историјског колорита у умјетничким дјелима" (37, 94).

Према томе, с разлогом можемо закључити да су историзми једине ријечи у савременом језику за нестале појмове, предмете и појаве, што значи, ако садржај дјела тражи ознаку ишчезлог појма, да не постоји могућност избора: историзам се једноставно мора употребити. Дакле, њихова је употреба нужна. У књижевном дјелу постоји само једна могућност: бирање количине. Историзме стога можемо назвати некогзистентним ријечима, док би архаизми били коегзистентни (коегзистирају са другим савременим синонимима).

Све ово довољно показује да је тешко смјестити историзме у стилизацију, која као умјетнички поступак није условљена никаквом присилом, нити је, за разлику од историзама, принудна. Писац се у описивању историјских догађаја може послужити стилизацијом, али и не мора — он има могућност да бира. Природа стилизације је опонашање, а историзам се не може опонашати, он се само може преносити. Дакле, природа стилизације и историзма очито се не подударају. Док је стилизација као намјеран и свјестан умјетнички поступак у књижевном дјелу условљена пишчевом идејно-умјетничком замисли, дотле историзам представља нужно средство називања одређених феномена.

Употреба ријечи у стилизацији, дакле, претпоставља избор: свака ријеч (као и стилизација у цјелини) може се и не мора употребити. Тај критериј, рецимо задовољава архаизам „око", јер има савремени еквивалент „глаз". Међутим, може ли се то исто рећи за историзам „боярин"? У савременом руском језику не можемо наћи ниједан адекватан израз за тај ишчезли појам.⁶ А писац, у овом случају А. Н. Толстој, кад је говорио о епоси Петра Првог, тај друштвени слој Русије није могао никако другачије да назове до „бояре", што значи да се употреба сличних ријечи никако не може узети као намјеран умјетнички поступак опонашања језика, јер се ради о неопходности употребе таквих ријечи. Писац овдје не бира ради имитирања, него се нужно служи оном која му је у овом случају једино дата на располагање.

Ако је једна од основних особина стилизације то да се може и не мора користити, онда значи да се сваки њен дио на било ком је-

⁶ Могуће је неке историзме замијенити само неологизмима, али би тиме дошло до појаве анахронизма (употребе ријечи која не одговара лексичким нормама дате епохе), што се никако не може оправдати. „Треба избјегавати анахронизме, тј. ријечи пренесене из једне епохе у другу, на примјер: „домработница боялась гнева помещицы" (6, 44—45). Осим тога, има ријечи које су застарјеле на руском терену, а у другим земљама и даље постоје (нпр. „царь"). Али то не значи да сада у савременој епоси постоји одговарајући синоним и могућност избора. Без обзира на то што појам и сада постоји, ми не можемо да нађемо замјену историзму. Дакле, овдје никакву улогу не игра то да ли појам који је у руском означен историзмом постоји негдје у свијету.

зичком нивоу (лексичком, морфолошком, синтаксичком) може замијенити одговарајућим савременим изразом — синонимом. Ако је историзам елеменат стилизације, онда и он мора да задовољи тај критериј, што би значило да се „боярин", „стрелац", „опричник" и други могу замијенити другом савременом лексемом. А да ли је тако? Наравно — није. Они се једино могу изоставити, и то само у оним случајевима када садржај дозвољава.

Дакле, употребом историзма не опонашамо језички израз, већ једноставно преносимо, што, значи, није умјетнички поступак, јер умјетности није својствена нужда, присила. С друге стране, коришћење историзма није узроковано пишчевом умјетничком замисли — то захтијева садржај. „Застарјеле ријечи прве групе (историзми, Б. Т.), осим мало изузетака, појављују се као једино средство изражавања њима својствених значења. То доводи до тога да их аутор може користити само тамо гдје тражи садржај" (23, 19). Писац, међутим, никада садржај није приморао да употреби „око", а не „глаз", односно стилизацију.

Да бисмо ово питање још боље разјаснили, претпоставимо да је А. Н. Толстој у Петру Првом од застарјелих ријечи употребио само историзме. Може ли се то назвати стилизацијом? Сумњамо да би се било ко усудио рећи да се ради о опонашању језика Петрове епохе, јер би се тиме стилизација изједначила са номинацијом и нужним коришћењем, потпуним или дјелимичним, застарјелих ријечи што означавају сада већ ишчезле појмове, предмете и појаве. Анализа такве стилизације била би кратка и једноставна; објаснила би се значења историзама, фреквенције употребе, мјесто употребе — и то би, вјероватно, било све. Међутим, права стилизација базира се на оној централној тачки стилистике — синонимији, па њена анализа неће бити лексиколошка, већ права стилистика, заснована на стилској функцији застарјелих ријечи што се користе у стилизацији.

У научном стилу историзми имају чисто номинативну функцију — служе за именовање, називање, и можемо их означити као историјски термини. Што се тиче њихове улоге у књижевноумјетничком стилу, постоје различита мишљења. Ево неких. Кононова: „Писци су примјењивали историјске ријечи ради историјске вјеродостојности" (8, 4). Шански: „Историзми се... могу примјењивати с циљем да само означе те појмове, појаве, предмете итд. Такво коришћење историзма налазимо, на примјер, у историјским радовима, у описима прошлости, у успоменама итд." (31, 31). Иљаш: „По циљу употребе застарјеле ријечи такође су неједнаке: историзми су обично неутрални, а архаизми су увијек стилски обојени. Историзми се користе првенствено у научном стилу: радовима из историје, у приручницима, рјечницима. Веома су у употреби и у умјетничким дјелима о историјским догађајима... Циљ њихове употребе је један — преношење историјског колорита" (6, 44). Лившиц: „Архаична лексика помаже да се створи колорит епохе (историзми), да се реалистички одсликају ситуације, живот, језик лица" (II, 23).

Која је, дакле, функција историзма у књижевном дјелу? Мислимо да је најприхватљивија Иљашова констатација да су у књижевном

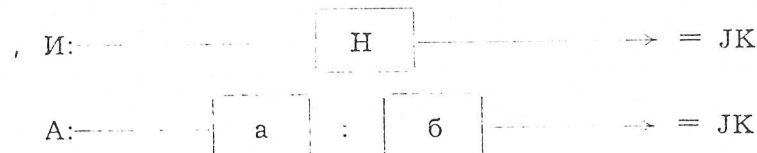
тексту историзми обично неутрални, а то доказује и Толстојев роман, у коме је писац историзме користио у њиховој основној функцији — номинативној. Нпр.:⁷

Известно вам, господин фельдмаршал, во сколько алтын обходится каждая бомба? (654)¹. Петр сидел на троне молча, угрюмый, — в царских ризах и бармах (220). Наутро ни бунчук, ни шатров, ни всадников уже не было на холме (345). Грудью встанем за древние за наши ливонские вѣтчины (11). В конце мая Голицын... на реке Самаре соединился с украинским гетманом Самойловичем (78). Поди попроси ко мне графа Пипера (390). Под прикрытием порохового дыма гренадѣры полка Ивана Жидка побежали со связками хвороста гатить болото (655). По-прежнему платить дань крымскому хану...? (419). Худел мелкопоместный дворянин (46). Собралась большая боярская Дума (220). И, наведя, ахне из двадцатифунтового единорога... (85). Посадских отдадут немцам ввечную кабалу (416). Петр с досады оторвал пуговицу на камзѣле (261). Что мне теперь голому — в лес с кистенѣм? (188). „Правительница-де приказала не сомневаться, кончать князя (49). На высокой колымѣге везли деревянного льва... (533). По неживым складам одежды было заметно, что под фѣрязью на нем — кольчуга (122). Ну, ну, в крепостнѣе тебя не запишем, не бойся (518). У шатра стоял Гордон в стальных латах... (233). Недавно на Красной площади дѣльным лѣйком при барбанном бое с лѣбного мѣста был прочитан великий указ... (325). А сабли да мушкетѣ у них ведь из железа... (66). Такая тягота од даней, обрѣков, пошлин, — беги без оглядки... (11). Бойре, окѣльничие и стѣльнички расписывались в дворовые чины к обоим королям (189). Лыков сидит сейчас у себя в деревеньке, в опѣле (420). Отдай им то на откуп, отдай другое... (328) О пѣнцирь Василия Васильевича звякнуло железо стрелы — как раз против сердца (112). Пицѣлей и пороху много (216). Говорю, — пошлите подъячего на мой двор... (188). Помѣщички с перепугу везли (115). Богатые помѣстья объезжали стороной (443). Вдоль линии рысцою шли прапорщички... (475). Два думных пристава степенно подставили ему раскладной стул (95—96). Да ныне мало сбѣгну стали пить, денег ни у кого нет (575). Облокотясь на секіру, сказал тихо... (132). Свечники подняли фонари, тысяцкий подхватил жениха под локти, свахи — невесту (109). Челобѣтчиков выбивают вон (375). За окнами в темноте послышались испуганные голоса челядинцев, захрапели лошади... (593). Ярѣжки хватали таких крикунов, танцили в Преображенский приказ (276).⁸

⁷ Примјери су узети из књиге под бројем 27 (в. цитирану литературу).

⁸ Алтын — алтин (старински бакарни новац од три копејке), барма — посебан дио парадне одјеће московских кнезова и царева украшен иконама, бисером и драгим камењем, бунчук — туг (копље с коњским репом — знак хетманске власти), вѣтчина — баштина, дједовина, гетман — хетман, граф — гроф, гренадѣр — гренадир, дань — данак, дворянин — ленски феудалац, племиѣ, дума — великашка скупштина у старој Русији, единорог — старински топ, кабала — потпуна зависност, камзѣла — дугачак прслук без рукава и са много дугмади, камзол, кистенѣ — буздован на ланцу, князь — кнез, колымѣга — старинска тешка кола без пера, фѣрязь — ферјаз, старински капут широких рукава, кольчуга — панцир, крепостнѣе — кмет без личне слободе, лѣты — оклоп, дѣльный дѣж — писар, лѣбное мѣсто — узвишено мјесто с којег су у стара времена саопштаване царева наредбе, а такође стражиште, мушкет — мушкета, лунта, обрѣк — кметски данак од земље, бойрин — бољар, окѣльничий — виши бољарски чин, стѣльнич — дворски чин нижи од бољара, опѣла — немилоост, ѣткуп — откупнина, пѣнцирь — оклоп, панцијер, пицѣль — пушка кременѣча, подъячий — нижи службенички чин у старој Русији, помѣщич — властелин, спахија, помѣстье — ленско имање, прапорщич — заставник, пристав — надзорник, (хеѣаја), сбѣтенѣ — збитен (вруѣа медовина с мироѣијама), секіра — бојна сјекира, тысяцкий — стари сват (у овоме случају), челобѣтчик — молитељ, челядинец — слуга-члан породичне чѣлади, ярѣжка — пандур.

Свакако ово је само један дио употријебљивих историзама у Петру Првом (нашли смо у њему више од 300), али и он довољно показује каква им је функција у историјском роману. Ни у једном примјеру они немају никакву другу улогу осим означавања појмова, предмета и појава тадашње епохе, немају контекстуалну обојеност, нису искориштени у пренесеном значењу, нити дају неку додатну информацију. Чини нам се да у књижевном дјелу са историјском темом историзми имају једну функцију: номинативну, при чему као „историјске ријечи” аутоматски дају језички колорит епохе, дакле, њиховом употребом то се одмах подразумева. Давање историјске патине није функција историзма, већ је то неизбјежан резултат њихове номинативне функције. Зато сматрамо да, кад се говори о функцији историзма (у њима савременој епоси) у историјском књижевном дјелу, не треба говорити о остварењу језичког колорита, јер их писац употребљава ради историјске вјеродостојности и тачности, односно то се подразумева пошто се на питање како се ствара колорит епохе може дати кратак одговор: самом употребом, док би одговор за архаизме захтјевао анализу односа савремених и застарјелих ријечи (синонима), мјеста и разлога употребе у одређеном контексту. Код архаизама језичка карактеристика није резултат називања, именовања, већ се ствара на основу контраста савременог и старог језичког израза, значи преко односа два система у дијахронији. Како се постиже језички колорит епохе употребом историзма и архаизма, може се представити слѣдећом схемом:

(И: историзам, Н: номинативна функција — називање, именовање, JK: језичка карактеристика епохе, А: архаизам, а: ријеч из дате историјске епохе, б: ријеч из савременог језичког стања).

Овим не тврдимо да историзми не могу имати и функције што су их навели Сенкевич и Галкина-Федорук (стварање „високог” стила, стварање комичног и статичног ефекта), али ипак морамо истаћи један услов за такво коришћење историзама: да нису употребљени у оној епоси, времену, периоду у коме су постојали појмови њима означени, што значи да А. Н. Толстој није могао употријебити ријеч „помещик” за стварање високог, свечаног и ниског стила или добијање сатиричног и комичног ефекта, а то се може постићи само у савременим дјелима, или оним чија се радња не подудара са временом постојања појма, дакле пренесеним значењем ријечи. „Хумористички ефекат ствара се укључивањем историзма или архаизма (нарочито узвишено-свечаних) у контекст гдје преовладава савремена лексика у општој употреби” (206,94). Розентаљ наводи лијеп примјер такве примјене, из кога се јасно види да није у питању право значење историзма (номинација), већ пренесено: „Жандармы, ѣти

царские опричники, разогнали тогда нашу сходку"⁹ (13, 30). Узмимо и Сенкевичев примјер из „Петра Првог“ А. И. Толстоја: „Пастыри и начальники, мѣтари, гремѣщие златом, — все надѣли рѣзы свирѣпства своего..."¹⁰ (21, 60). Дакле, у сличним дјелима историзам може имати такву функцију само ако не служи за номинацију, називање, већ има фигуративно, пренесено значење. Нас, међутим, интересује њихово основно значење.

Из изложеног може се закључити да је функција историзма у дјелу са историјском тематиком идентична оној у научном стилу. Тако пак не мисли Степанова, која тврди да ће се историзми (она употребљава израз „изражајна средства искориштена у историјском дјелу“, али се види да под тим подразумијева историзам) „неизбјежно разликовати од оних којима се користе аутори научних радова из историје“ (25, 250K251). Да се историзми у научном и књижевноумјетничком стилу не морају разликовати, могу показати сљедећи примјери.

НАУЧНИ СТИЛ	КЊИЖЕВНОУМЈЕТНИЧКИ СТИЛ
Был не только реставрирован, но и сформирован вновь ряд стрелецких полков (38, 145).	Но в тот же день стало известно, что стрелецкий полк Лаврентия Сухарева весь целиком ушел в Троицу... (27, 140).
Конный стрелец И. Серебряк, не желая идти с отрядом Дериглаза, отказался жалования, был послан с ним в принудительном порядке (38, 260).	По Кремлю снова шатались пьяные стрельцы, нагло подбочивались, когда мимо проходил кто-либо из верхних (27, 123). ¹¹

Неутрална функција историзма подудара се са историјском вјеродостојношћу, односно тачношћу изражавања (једнозначност), што представља једну од главних карактеристика термина.

Кад бисмо консултовали сву литературу у којој се говори о историзмима, видјели бисмо да у већини случајева аутори сматрају да у историјском књижевном дјелу историзми служе за стварање колорита епохе и да је то њихова главна функција у умјетничком стилу. При томе, често поистовећују стварање историјског колорита са стилизацијом.

Негирати могућност да се помоћу историзма ствара колорит епохе било би доста тешко. Ако пођемо од тога да и стилизација на свој начин ствара историјски колорит епохе, произилази да историзам спада у стилизацију, јер и једно и друго дају колорит, а то би значило

⁹ Жандарми ти царски опричники (= чланови одреда за одбрану унутарњег поретка у доба Ивана Грознога), растјеране тада наш скуп“.

¹⁰ Пастыри и старѣшине, царинарници, који звекећу благом — сви обукоше оджде свирѣпости своје...“.

¹¹ Стрелец — стрелец (војник-плаћеник у московској Русији).

стварање историјске стилизације са стварањем историјског колорита. Међутим, то су ипак различите ствари. Стилизација је ужа, а стварање историјског колорита шира категорија. Представа о старини се не добија само употребом историјске стилизације, већ и, рецимо, илустрацијама, цртежима, скицама, па и сликама — тим нејезичким средствима.

Покушајмо објаснити разлику између употребе стилизације и историзма у прављењу слике прошлости. Када употријебимо ријеч „око“ умјесто „глаз“, тиме означавамо појам што и сада постоји, и формом, а не садржајем, дајемо тексту боју старине. Употребом пак ријечи „боярин“ саопштавамо појам који сада не постоји, а патину прошлости добијамо и формом и садржајем (формом која се морала употријебити). Саставни дио историјске стилизације може бити само она ријеч чија употреба није условљена садржајем („око“ ниједан контекст неће захватити), него умјетничким циљем. А такви су архаизми. Стилизација не улази у садржај, она не мијења значење, садржај остаје исти, док коришћење историзама зависи од садржаја и, чини се, стварање историјског колорита више је на том плану. Дакле, на различите начине добијамо језичку историјску карактеристику примјеном архаизама (стилизације) и историзама.

За примјер „Бояре пришли“ не може се рећи да је у питању стилизација и опонашање језика XVIII вијека, јер ћемо управо исто тако рећи и сада у XX вијеку. Та подударност у употреби у старом и савременом језику показује да се не ради ни о каквом имитирању (сада није потребно опонашати савремени израз), јер би то значило да је стилизација тамо гдје год данас сусретнемо сличну конструкцију тј. да опонашамо неко старо језичко стање (а ми не опонашамо, већ нужно узимамо ону ријеч која нам је потребна). Историзам нема особину коју имају све друге архаичне ријечи да његова употреба ствара, макар и најмањи, контраст између два језичка стања (старог и новог), јер било када да се употријеби — у 19, 20. или 21. вијеку — он неће бити нимало контрастан својој употреби у 17. или 18. вијеку.

Семјенова (19,57) издваја двије тенденције при употреби историзама у књижевном дјелу: 1. тачно преношење појава живота — терминологичност, при чему је такав термин (историзам) једнозначан; 2. стварање „јарких колоритних мрља“ — деспецијализација, а ријеч је вишезначна. Дакле, историзам може само називати (чиста улога термина), а може да има и улогу стварања историјског колорита. Међутим, постављањем питања: који то историзам у Петру I назива ишчезли појам, појаву... а да притом не ствара историјску патину — ставља у сумњу ово тумачење. Сама Степанова на страни 58. каже да се у роману А. Н. Толстоја историјски термини „појављују диференцирано“. Ово би било прихватљиво за случајеве када се историзам користи из два разлога: у циљу стварања сатиричног и комичног ефекта и за обично означавање.

Пошто не постоји никаква стилска диференцијација у употреби историзама као што су „боярин“, „стрелец“ и опричник, они траже једноставну анализу, која би се састојала од констатације гдје су употребљени, у ком обиму и какви су по природи. И стварно у литератури којом располажемо све се сводило на три елемента: 1. објаш-

њавање значења историзама, 2. количина употребе и 3. подјела на врсте историзма (класификација). Тако је Кононова (7) размотрила историзме с обзиром на разлику у употреби код Чапигана и Злобана. Објаснила је шта означавају, које појмове обиљежавају, у којој су количини коришћени, а на 116. страни дијели их по значењу на неколико група. Сличну анализу налазимо и у осталим њеним радовима (8). Лапинова анализа обухвата разматрање семантике и обима употребе (9), а Мамајев додаје подјелу на три врсте историзама (12). И Петров је дао своју класификацију, објаснио значење и количину употребе (16). Степанова је истакла строгу мотивацију употребе историзама, а дала је и објашњење зашто у првој књизи Толстојевог романа има више застарјелих ријечи него у каснијим (22). У другим њеним радовима (23, 24, 25, 26) ничег новог нема у анализи семантике историзама, фреквенције употребе и сл., а исти је случај са Јузбашевом (34, 35) и Чхиквадзеом (28, 29, 30).

Дакле, ако бисмо историзме укључили у стилизацију, анализа би се стварно свела на семантику, количину употребе и класификацију, мада је очито да о значењу у стилизацији не треба говорити, јер се она не дотиче значења (раније смо рекли да примијенили или не примијенили стилизацију значење остаје исто), она је искључиво везана за форму. О значењу у стилизацији можемо говорити само ако се ради о употреби савремене ријечи (нпр. „в о р”) која је прије имала друго значење, дакле, ако говоримо о архаизмима, док у анализи историзма треба дати само значење, уколико је то савременом читаоцу потребно, што на појединим мјестима у дјелу чине и сами писци, као А. Н. Толстој.

Све нас ово учвршћује у увјерењу да историзме не треба убрајати у средства стилизације, посебно када имамо у виду њихову стилску функцију. Изгледа да неки аутори нису водили довољно рачуна о томе да стилизацију треба анализирати стилистички и не ићи од потенцијалне могућности неке лексеме, већ од контекста примјене, јер су „... лексичке јединице у савременом језику потенцијалне, а активирају се у лексичко-семантичком систему дјела” (20, 6). „Пишчев се језик састоји од различитих компонената. Њихово проучавање важно је за историју књижевног језика и за проучавање 'стила уметничке књижевности'. Али у лингвистичкој анализи ово је плодотворно само онда када се разматрају њихове изражајне функције управо у датом тексту. При томе није важна њихова лингвистичка карактеристика, већ њихова контекстуална намјена” (32, 116). Дакле каква је контекстуална намјена историзама и да ли је њихова примјена стилизациони уметнички поступак? Одговор можемо наћи код Виноградова, који каже: „Употреба старинских назива¹² овдје се користи не толико као уметничко-изражајни начин стилизације, него више као оруђе историјске спознаје, као средство проширивања читаоцевог историјског видика” (4, 534). На другом пак мјесту Виноградов тврди да историзми, или како их назива „историко-бытовые термины”, немају односно не траже стилску мотивацију: „А уопште, осим обичних историјских термина и неких најтипичнијих старих

израза који су преносили стил епохе, усвођење израза из старих рукописа тражило је стилску мотивацију и проводило се у ријетким случајевима” (4, 565).

Ако прихватимо Виноградовљево констатацију да нису стилски мотивисани, а додамо да су садржајем условљени, јасно је зашто би стилистичко разматрање историзама у уметничком књижевном дјелу било једноставно и кратко, јер „... и не траже неку анализу” (1, 100). Шмељов иде још даље, па тврди да анализа историзама уопште не треба да уђе у стилистичку анализу књижевног дјела: „Пишчев однос према историјској оригиналности, према детаљима карактеристичним за епоху, према „реалијама” живота представља веома интересантну област књижевног истраживања. Али неоспорно је да разматрање ових питања не улази у задатке стилистике уметничког дјела. Исто тако и 'реалије' језика саме по себи не односе се на област стилске и тим више њихова лингвистичка 'условљеност' не може замијенити стилистичку анализу књижевног дјела” (32, 116). А Розентаљ истиче да основна улога сликовитог средства не припада историзмима, већ архаизмима (17, 74).

Говорећи о употреби архаизама у Петру Првом, Пауткин даје негативан одговор на питање може ли се сматрати да А. Н. Толстој у Петру Првом прибјегава старинским ријечима и изразима само онда када у савременом језику не може наћи ријечи и изразе који тачно одговарају по значењу. Објашњавајући свој одговор, он принудност употребе архаизама, а ствар би била иста да говори и о историзмима, овако карактерише: „То би значило сужавање и осиромашивање пищевог сложеног уметничког рада — области историјске стилизације и њено свођење на моменат чисто вањске ауторове нужде — коришћење посебних језичких средстава због недостатка у живом језику ријечи за изумрле појмове. Међутим, карактер језичке стилизације код А. Н. Толстоја, одређени методи њене реализације најмање зависе од вањских узрока и увијек се одређују унутрашњом естетском неопходношћу, оним посебним идејно-умјетничким задацима које је поставио преда се писац” (15, 134—135).

У најобимнијој анализи језичких средстава стилизације на конкретном дјелу којом ми располажемо, Средства языковой исторической стилизации в романах Ю. Н. Тынянова (10), која има 125 страна уопште се не анализирају историзми, нити се спомињу као средства историјске стилизације. Само на једном мјесту Левин о њима говори у вези са улогом иностраног елемента, па каже: „Тако, изгледа тешко је говорити о стилском значењу ријечи као што су: ментик доломан, шлафор, плюмаж, лампионы, баранта, тулумбасы, бранденбуры, камер-юнкер, зкзерциргауз, плацформа и сл., повезаним са касније застарјелим реалијама и које зато немају у савременом језику одговарајућих назива” (14, 187). О домаћим историзмима — нигдје ни ријечи. При крају своје студије Левин истиче да је размотрио она језички материјал који служи у Тињановљевином романима као средство историјске стилизације; пошто није говорио о историзмима, поготово што није дао њихову анализу, а сам текст показује да под архаизмом није подразумијевао историзам, долазимо до закључка да Левин

¹² Код Карамзина: не задржали ли ови реченици или неке од њихових

менути да је Левин један од најбољих познавалаца стилизације, стилистике и историје језика, што доказују и многобројни његови радови.¹³

Говорећи и лексичким средствима умјетничког језика, Рубајло у књизи *Художественные средства языка* (18) не наводи историзме — пише о синонимима, антонимима, хомонимима, варваризмима, архаизмима, неологизмима, дијалектизмима, вулгаризмима..., из чега закључујемо да их ни он не сматра умјетничким лексичким средствима.

Ето, и то нам је још један разлог више да у анализи лексичких средстава стилизације изоставимо историзме, а да говоримо само о архаизмима.

Могли бисмо све ово резимирати.

1. Историзми као једини изрази ишчезлих појава предмета и појмова морају се употријебити ако тражи текст — стилизација (архаизам) не мора.

2. Стилизација се базира на синонимији — док код историзама не постоји могућност избора.

3. Употребу историзама захтијева садржај, а стилизација је условљена пишемом умјетничком замисли.

4. У историјском роману историзми су стилски неутрални (с тим што стварају историјски колорит), док су архаизми (у стилизацији) увијек стилски обојени.

5. Код историзама историјска карактеристика је неизбјежан резултат њихове номиналне употребе — код архаизама она се постиже контрастом савременог и старог језичког израза.

6. У историјском роману историзам употребљен у „својој” епоси стилски је обојен само онда када се користи у пренесеном значењу — архаизам у стилизацији користи се у основном значењу.

7. Номинативна функција историзма у књижевноумјетничком стилу не разликује се од номинативне функције у научном стилу.

8. Историјски колорит ствара се: а) историјском стилизацијом (архаизмом) — само формом; б) историзмом — и формом и садржајем.

9. Историзми немају стилску мотивацију.

10. Историзми не спадају у стилистику (Шмељов).

11. Укључивање историзма у стилизацију значило би њено свођење на вањску принуду.

12. Историзми не улазе у лексичка умјетничка средства (Рубајло), односно у лексичка средства историјске стилизације (Левин).

13. Историзми су саставни дио оног стила и језика који се стилизацијом опонаша — међутим, никада се стилизацијом не може све опонашати, нпр. писмо, имена, презимена, надимци, називи разних појмова..., јер се они једноставно преузимају.

¹³ Споменимо само два: Очерк стилистики русского литературного языка конца XVIII — начала XIX века (1964) и Краткий очерк истории русского литературного языка (1964).

Дакле, за стварање језичке карактеристике минуле епохе, периода или догађаја у књижевном дјелу писаца има двије могућности: стилизацију и историзацију. Стилизација подразумијева опонашање помоћу архаизама и архаичних конструкција језика у циљу стварања историјског колорита, док историзација означава примјену историзама ради давања назива несталим појавама, предметима и појавама и ради стварања историјске дистанце. Стилизација има, дакле, једну функцију (опонашање ради стварања колорита), а историзација двије (номинативну и карактеролошку). У литератури не налазимо овакво разграничење, али нама се оно чини нужним.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А., *Введение в науку о языке*. Просвещение, Москва 1965.
2. Булаховский Л. А., *Русский литературный язык первой половины XIX века (фонетика, морфология, ударение, синтаксис)*, Учпедгиз, Москва 1954.
3. Веденская Л. А., Баранов М. Т., Гвоздарев Ю. А., *Русское слово*. — Просвещение, Москва 1970.
4. Виноградов В. В., *О языке художественной литературы*, Государственное издательство художественной литературы, Москва 1959.
5. Галкина-Федорова Е. М., *Современный русский язык: лексика (курс лекций)*, Издательство Московского университета, 1954.
6. Ильяш Л. И., Мижевская Г. М., Попова В. А., Смольская А. К., Шатух М. Г., *Практическая стилистика русского языка*, Вища школа, Киев 1975.
7. Кононова В. И., *Лексические средства стилизации в советском историческом романе* (на материале романов А. Чапыгина „Разин Степан” и С. Злобина „Степан Разин”), Ученые записки Уральского ГУ им. А. М. Горького, вып. 20. Свердловск 1958, 103—130.
8. Кононова В. И., *Языковые средства стилизации в советском историческом романе* (на материале романов А. Чапыгина „Разин Степан” и С. Злобина „Степан Разин”), АКД, МГУ, Москва 1954, 3—16.
9. Лапин В., *Историческая стилизация в романе А. Н. Толстого „Петр Первый”*, Сборник научных трудов МГИ им. Мориса Торреса, Москва 1972, 124—132.
10. Левин В. Д., *Средства языковой исторической стилизации в романах Ю. Н. Тынянова*, в. Исследования по языку советских писателей, АН СССР, Москва 1959, 90—214.
11. Лившиц В. А., *Практическая стилистика русского языка*, Высшая школа, Москва 1964.
12. Мамаев Г. А., *Принципы и приемы отбора и использование средств архаизации в системе исторически стилизованной художественной речи* (на материале диалогии „Иван Грозный” А. Н. Толстого), АКД. Саратовский университет им. Н. Г. Чернышевского, Астрахань 1968, 3—17.
13. Мамонов В. А., *Практическая стилистика современного русского языка* Государственное издательство Искусство, Москва 1957.
14. Нестеров М. Н., *Документальность и современность в языке исторического романа* (на материале романа Ю. Тынянова „Пушкин”), Научные труды Курского ГПИ, т. 24 (117): *Проблемы историзма в художественной литературе* Курск 1973, 60—71.
15. Пауткин А. И., *О языке романа А. Н. Толстого „Петр Первый”*, в.: *Творчество А. Н. Толстого (сборник статей)*, Издательство Московского университета, 1957, 131—154.

16. Петров Г. Д., *Из архаизирующей лексики в историческом романе А. Н. Толстого „Петр Первый“*, Ученые записки Каракалпакского ПИ, вып. 1. Министерство просвещения Узбекской ССР, Нукус 1957, 145—160.
17. Розенталь Д. Э., *Практическая стилистика русского языка*, Издание третье, исправленное и дополненное. Высшая школа, Москва 1974.
18. Рубайло А. Т., *Художественные средства языка*, Учпедгиз, Москва 1961.
19. Семенова О. Н., *Архаическая лексика в романе А. Толстого „Петр I“ и способы ее перевода на эстонский язык*, в.: *Теория и критика перевода*, Издательство Ленинградского университета, 1962, 53—82.
20. Семенова О. Н., *Лексические экспрессивные средства романа А. Н. Толстого „Петр Первый“ и способы их перевода на эстонский язык*, АКД. ЛГУ, Ленинград 1963, 3—22.
21. Сенкевич М. П., *Практическая стилистика русского языка и литературное редактирование* (сборник упражнений), „Высшая школа, Москва 1966.
22. Степанова В. В., *Вопросы лексики в изучении языка исторического романа* (по роману А. Н. Толстого „Петр Первый“), Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена, т. 104, Ленинград 1965, 307—329.
23. Степанова В. В., *Стилистическое использование лексики в языке исторического романа* (по роману А. Н. Толстого „Петр I“), АКД. ЛГПИ им. А. И. Герцена, Ленинград 1951, 3—26.
24. Степанова В. В., *Стилистические приемы использования устаревших слов в языке романа А. Н. Толстого „Петр Первый“*, Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена, т. 130, Ленинград 1957, 75—90.
25. Степанова В. В., *Устаревшие слова в языке романа А. Н. Толстого „Петр Первый“*, в.: *Изучение языка писателей*, под редакцией Н. П. Гринковой. Госучпедгиз, Ленинград 1957, 243—279.
26. Степанова В. В., *Языковые средства создания колорита времени в историческом романе А. Н. Толстого „Петр Первый“*, Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена, т. 242: *Материалы Конференции Северного зонального объединения кафедр русского языка и литературы пединститутов 1960—1961*, Ленинград 1963, 125—138.
27. Толстой Алексей, *Петр Первый* (роман). Издательство Художественная литература, Ленинград 1971, 678.
28. Чхиквадзе М. Г., *Синтаксические особенности романа А. Н. Толстого „Петр I“*, План работы и тезисы докладов VI научной сессии, посвященной 90-летию со дня рождения В. И. Ленина. Издательство Тбилисского ГУ им. Сталина, Тбилиси 1960, 35.
29. Чхиквадзе М. Г., *Употребление старых форм прилагательных в романе А. Н. Толстого „Петр I“*, План работы и тезисы докладов IV научной сессии. Тбилисский ГУ им. Сталина, Тбилиси 1959, 57.
30. Чхиквадзе М., *Употребление устаревших глаголов в романе А. Н. Толстого „Петр I“*, Труды Тбилисского ГУ им. Сталина — 83, серия филологических наук (II). Издательство Тбилисского ГУ, Тбилиси 1959, 283—289.
31. Шанский Н. М., *Лексикология современного русского языка*, Издание второе, исправленное. Просвещение, Москва 1972.
32. Шмелев Д., *Об анализе языка художественного произведения*, Вопросы литературы, 7, 1958, 109—128.
33. Югов Алексей., *Думы о русском слове*, Издание второе. Современник, Москва 1975.
34. Юзбашева Н. Л., *Особенности лексики романа А. Толстого „Петр Первый“ как исторического произведения*, АКД. ЛГИ, Ленинград 1954, 3—17.
35. Юзбашева Н. Л., *Фонетические особенности языка романа „Петр I“* (глава из работ „Язык романа А. Толстого „Петр Первый“), Тезисы докладов Научной сессии профессорско-преподавательского состава АГУ им. С. М. Кирова. Издательство АГУ, Баку 1948, 39.
36. Калинин А. В., *Лексика русского языка*, Издание второе, МГУ, 1971.
37. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание третье. Просвещение, Москва 1965.
38. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
39. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
40. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
41. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
42. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
43. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
44. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
45. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
46. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
47. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
48. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
49. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
50. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
51. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
52. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
53. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
54. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
55. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
56. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
57. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
58. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
59. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
60. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
61. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
62. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
63. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
64. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
65. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
66. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
67. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
68. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
69. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
70. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
71. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
72. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
73. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
74. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
75. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
76. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
77. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
78. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
79. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
80. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
81. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
82. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
83. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
84. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
85. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
86. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
87. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
88. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
89. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
90. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
91. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
92. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
93. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
94. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
95. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
96. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
97. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
98. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
99. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.
100. Гвоздев А. Н., *Очерки по стилистике русского языка*, Издание второе. Просвещение, Москва 1965.